

**Nihal Atsız
ve
Nejdet Sançar
ARMAĞANI**

MEDRESE KİTABEVİ
AFYON - 1995

Nihal Atsız ve Nejdet Sançar ARMAĞANI

Yayın Kurulu

**Prof. Dr. İsmail AKA
Yrd. Doç. Dr. Turan AKKOYUN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TURAN**

**MEDRESE KİTABEVİ
AFYON - 1995**

MEDRESE KİTABEVİ

Kadınana İlkokulu arkası No: 32

03200 AFYON

TEL: (0-272) 215 63 37

ARMAĞANDAKİ YAZILARDA,
fikirler ve metot yazarlarına aittir.

HER HAKKI MAHFUZDUR.
FOTOKOPİ İLE ÇOĞALTILAMAZ.

B
atay basımevi
TESİSLERİNDE HAZIRLANIP BASILMIŞTIR.

KÖPRÜBAŞI BANKA SOKAK NO. 18
TEL : 215 50 72 AFYON

hazırlanıp basılmıştır.

İSTİRDATTA İZMİR BÜYÜK YANGINI", 13-15 EYLÜL 1922

Y.Doç. Dr. Mustafa TURAN*

Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da başlayan Anadolu'daki işgalleri, tarihte eşi görülmemiş acı olaylarla gerçekleşmiştir. İzmir'in işgaliyle birlikte Yunan mezalimi de başlamış, İzmir'in istirdadına kadar devam etmiştir. Bu itibarla Yunan işgali bir "fâcia" olarak tavsif edilmiş ve Yunan mezâlimi, Yunan işgaliyle birlikte anılmıştır. Birçok yazışmada, Yunanlılar defedilmedikçe mezâlimin önüne geçmenin mümkün olmadığı ifade edilerek bu birliktelik vurgulanmıştır¹.

Balkanlarda ve Anadolu'da Türk hâkimiyetine son verilmesini hedefleyen Yunan Megali İdeası'nın gerçekleştirilebilmesi için ilk planda Müttefiklerce kendilerine vaadedilen Aydın Vilayeti'nin ilha-

* A.K.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
1) 57. Fırka Kumandanı M.Şefik (Aker) Bey'in Harbiye Nezâreti'ne 21 Haziran 1919 tarihli şifresinde, Yunan zulmüne uğrayan bî-çarelerin yerlerine dönmelerinin ancak Yunan işgalinin kaldırılmasıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Bkz. **ATASE (Askerî Tarih Stratejik Etüd) ARŞİVİ** K1.184 Ds. 88-19 F.255; 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa da Harbiye Nezâreti'ne bir yazısında Yunan mezâliminin önüne Yunan istilâsının siyâsetten kaldırılmasıyla geçilebileceğini ifade etmektedir. Bkz. **ATASE ARŞİVİ** K1.22 Ds. 45-87 F.76-1

kını düşünen Yunanistan, bölgede yaşayan Türkleri göçe zorlamak ve imha etmek politikasını benimsemiştir. Müttefiklerarası Tahkik Heyeti² refakatine memur Yarbay Kadri Bey, Heyet'e verdiği bir mektubunda: "Rumların maksad-ı aslîsi mütemâdi tahrikât ve tecâvüzleri ile ahâli-i İslâmiyeyi ya kâ-milden mahv veyahut terk-i diyara mecbur ederek arazi ve servetlerine temellük etmektir" demektedir³.

Yunanlıların imha, tehcir ve tahrip faaliyetleri işgalden çok önceleri başlamış, işgalden sonra da Müttefiklerin kayıtsız kalmaları ile şiddetlenerek devam etmiştir. Yunan mezâlimi gibi tahribatı da Türk halkının milli hislerini rencide etmiş ve kendi başının çaresine bakması inancını kuvvetlendirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada: "... İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerce anaların, babaların, kahramanların ve çocukların revan oldukları hûn-ı pâki, Aydın gibi Anadolumuzun en güzide bir şehrinin Yunanlıların zalim ve ateşin tahribâtına kurban oluşu, muhtelif aksâm-ı memleketin İtalyan vesaire işgali altına alınışı ve dahile doğru elim bir surette muhaceret yapılması elbette gayretullaha ve gayret-i millîye dokunmuştur. "demıştır⁴.

2) Müttefiklerarası Tahkik Heyeti için Bkz. Mustafa Turan, "İstiklâl Harbi'nde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti, Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi", *Atatürk Yolu*, C. II, Sy. 8 (Kasım 1991), s. 695 vd.

3) **ATAŞE ARŞİVİ** K1.81 Ds. 139-299 F.11-6; K1.118 Ds. 81-423 F.61

4) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, Ankara, 1981, s.4

II. Ordu Müfettiş Vekili Selâhattin Bey, 17 Ağustos 1919 tarihi Harbiye Nezâreti'ne şifresinde, İzmir'in Yunanlılar tarafından haksız bir surette işgal edilerek, yapılan mezâlimin Türk halkın sırf te'min-i hak ve muhafaza-i namus için silâha sarılmağa mecbur ettiğini, Kuvâ-yı Milliye'nin maksadının Yunanlıların Aydın Vilâyeti'nden tamamen atılması olduğunu ifade etmiştir⁵. Selâhattin Bey'in bu görüşünü ifade ettiği tarihten sonra Yunan işgali daha da genişlemiş, Türk halkının bu işgallerde çektikleri acılar ile Kuvâ-yı Milliye'nin maksadı Yunanlıların bütün işgal ettikleri yerlerden atılmaları olmuştur.

Bu inançla verilen mücadeleler sonunda Yunanlılar yavaş yavaş bütün yurttan tardedilmeye başlanmıştır. 30 Ağustos 1922'de Türk Ordusunun önünden kaçarlarken Yunanlılar tesadüf ettikleri köyleri ve kasabaları yakmak, yıkmak ve insanları öldürmek suretiyle bütün öçlerini almağa açılmışlardır. İşgallerinde ilhakı gerçekleştirmek için mezalim ve tahribatta bulunan yunanlılar bu defa da intikam almak için aynı şeyleri yapmışlardır.

Gerek işgalleri, gerekse ric'atlerinde belli bir plan dahilinde önceden gerekli vasıta ve kuvveti hazır bulundurmak suretiyle mezâlim ve tahribatta bulunmaktaydılar. Daha önceden benzin ve bombalarla techiz edilmiş özel "Tahrip Taburları" teşkil olunmuştur. Yangın postalarının önündeki süvariler, göğüslerindeki kırmızı bir işaret, başlarında siyah bir başlık, ellerinde boruya benzer sarı bir te-neke ile fark edilebilirdi. Piyadeler de içi bomba dolu sepet ve benzin dolu tulum-balar taşırlardı. Ev-

ler benzin dökülerek yakılmakta, bombalarla tahrip edilmekteydi. Bu plan Yunan Ordusunun güzergâhına rastlayan her şehir, kasaba ve köyde tatbik edilmekteydi⁶.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde yaptığı konuşmada bu konuya da temas ederek şöyle demiştir: "İkinci İnönü'den sonra Yunanlılar memleketimizi yakmakla, silâhsız ve silâh kullanmaya kudretiz evlatlarımızı öldürmekle cibilliyetlerindeki vahşeti bütün dünyaya ispat eylediler. Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Yenişehir yangınlarını ve saymakla bitmeyen ırz tecâvüzâtını ve katliamları Yunan kumandanlarının emriyle ve sûret-i mahsûsada teşkil olunan müfrezelerle yaptıkları tahkikat neticesinde tezâhür teyyüd etmiştir"⁷.

Ali Fuat Cebesoy, "Düşman, bilhassa Alaşehir'den sonra, ric'at eden medeni bir ordu kılıç artığı olmaktan çıkmış, namusa tecavüz eden, sebepsiz yere her şeyi yakan, yıkan bir vahşi sürü haline gelmişti" demektedir⁸. Lord Kinross da, "Yunan ordusunun öteki yarısı, arkasındakilerle arayı açmış, denize doğru kaçıyordu. Ancak kaçarken köyleri, ekinleri ateşe veren, erkek, kadın çocuk herkesi kesip öldüren bu sürüye ordu denemezdi artık. Çünkü bu, Yunanlıların aldıkları emirlere göre bir yok etme savaşı idi" demektedir⁹.

Yunanlıların Uşak'tan İzmir'e kadar olan bölge-

6) Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul, 1964, s. 61 vd.

7) **Söylev I**, s. 240-241

8) Yakın Tarihimiz, "İzmir'e Doğru", C. III, Sy.28, (Eylül 1962), s. 34

9) Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu**, İstanbul 1984, s. 481

deki tahribâtı çok büyük olmuştur. Yunanlıların ric'atlerinde yaptıkları mezâlim her yerde aynı şiddette olmamıştır. Bazı yerleri yakmağa ve tahrip etmeğe fırsat bulamamışlardır. Dumlupınar mağlubiyeti tahakkuk edince Yunanlılar artık vaziyetlerini askeri kuvvetle kurtaramıyacaklarını anlamışlar, İzmir'e doğru ric'at ettikçe, tahliye edecekleri yerleri tahrip etmeğe karar vermişlerdir. İşte bu ric'at ve tahrip kararından sonra kuvvetlerinin bir kısmını tahrip vasıtalarıyla techiz etmişlerdir¹⁰.

İzmir'in istirdadını müteakip İsmet Paşa, **Vakit** Gazetesi muhabiriyle yaptığı görüşmede, Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı yıkımın 1.5 milyar altın lira kadar olduğunu, Anadolu'da 280 bir evin Yunanlılar tarafından yakıldığını, yapılacak ciddi bir tahkikatta daha pek çok zararın ortaya çıkacağını belirtmiş ve "Geçtiğimiz yerlerde harabeler gördük. Zaferin neşesini duyamadık. Ama izmir'e olsun sağlam girelim, elem duymayalım dedik. Ne çare, kader, olmadı" demiştir¹¹.

Burada bir hususu da belirtmemiz de fayda vardır. Yunanlılar ric'atlerinden evvel tahrip taburlarını teşkil ederlerken Kilikyalı Ermenilerden de istifade etmişlerdir. Rumlar gibi bunlar da silâhlandırılmış ve Türk halkı üzerine saldırtılmışlardır. Yunanlılar imha ve tahrip planlarını uygulamak için, özellikle terkedilmiş şehir ve kasabaların yakılmasını ve Türk halkının imhasını münakaşa ve müzakere etmek için gayr-ı Müslim halkı defalarca kiliselerde toplamışlar, bu toplantılarda Ermeniler

10) Us, A.g.e., s. 6-63

11) Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338, (=AYZV), s. 61-62

ve Rumlar yakıp yıkma konusunda birleşmişlerdir¹². İzmir'in Türk ordusu tarafından istirdadı sırasında bazı Ermeniler, Basmane yakınındaki mahallerde Türk askerlerine el bombaları atmışlar ve daha bir çok olaya sebebiyet vermişlerdir¹³.

Yunanlılar, ric'atleri esnasında Türk halkına yaptıkları mezâlimin yanısıra yüzlerce köy, kasaba ve şehri yakmışlar, sayısız binayı da tahrip etmişlerdir. Bizim burada asıl üzerinde durmak istediğimiz mesele, "İzmir Büyük Yangını" olarak bilinen, 13 Eylül 1922 de başlayan ve üç gün devam eden yangındır.

Türk ordusu İzmir'e girmeden önce şehirde yangınların başladığını görmekteyiz. İzmir Sigortaları İtfaiyesi¹⁴ Kumandanı Çekoslavya teb'asından Greskoviç, Türk ordusunun İzmir'e girmesinden üç gün önce Ayadokla, Darağaç ve Konstantin taraflarında 15 kadar yangın çıktığını ve bunları söndürdüklerini söylemiştir¹⁵.

12) Us, A.g.e., s. 65 vd.

13) Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Ankara, 1974, s. 303-304

14) İzmir'de itfaiye ilk defa 1880 yılında İngiliz Sigorta Şirketleri tarafından kurulmuştur. O güne kadar İzmir'de yangın söndürme işi mahalle aralarındaki tulumacı kollarıyla yapılmaktaydı. İngiliz Sigorta Şirketlerinin kurdukları itfaiye teşkilatı kendilerine sigorta ettirilmiş olan mallarda çıkacak yangınlara karşı kullanılmaktaydı. 1888 de Alman, 1894 de de Fransız Sigorta Şirketleri birer itfaiye teşkilatı kurmuşlar; 1897 de bütün itfaiye teşkilatları birleştirilmiştir. Yeni kurulan bu güçlü itfaiye kapitilasyonlara dayanarak başka bir yerli teşkilatın yangın söndürmesine izin vermiyordu. Bu durum 1926 yılına kadar böyle devam etmiştir. Bkz. Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul, 1970, s. 96

15) **AYZV**, s. 164; Mehmed Hocaoglu, **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, İstanbul 1985, s. 175

Türk süvarilerinin İzmir'e girdikleri 9 Eylül 1922' den 13 Eylül 1922'ye kadar şehrin muhtelif yerlerinde küçük çapta bazı yangınlar çıkmıştır. Greskoviç 12 Ekim 1922 tarihli raporunda¹⁶, 12 Eylül 1922'ye kadar geçen üç gün zarfında, Ermeni Mahallesi'nde Tepecik Mahallesi'ne kadar çıkan yangınların adedi ve bu yangınlarda gördüğü olayların 30 yıllık istatistik cetvelinde görülmemiş bir mahiyet arz ettiğini söylemektedir.

Greskoviç'e göre İzmir Büyük Yangını özetle şöyle çıkmıştır:

İzmir Büyük Yangını 13 Eylül 1922 sabahı Ermeni Mahallesi'nden çıkmıştır. Ermeni Kilisesi yakınındaki bir evden çıkan yangın hızla yayılmıştır. Aynı anda Ermeni Kilisesi'nde de yangın çıkmış, bunu Basmahane'de bir Ermeni'nin evinde çıkan yangın, sonra da Soğukçeşme karşındaki diğer bir Ermeni'nin evinde çıkan yangın izlemiştir. bu sırada Ermeni Mahallesi'nin en az 25 yerinde yangın çıkmıştır. İtfaiye ekipleri Aya Dimitri Mahallesi'ndeki evlerin korunmasına çalıştıkları bir sıra Peştemalcıbaşı'nda da yangın çıkmış ve şehrin her tarafını sarmıştır. Rüzgârın tesiriyle yangın süratle büyümüştür¹⁷.

13 Eylül 1922 de başlayıp 15 Eylül 1922'ye kadar devam eden bu yangında 35 mahalle ve çarşı ile bir çok resmi ve özel bina¹⁸, eşya ve servet

16) İzmir yangını hakkında eldeki en güvenilir kaynaklardan birisi Greskoviç'in bu raporudur. Bkz. Ek

17) EK.

18) Kâmil Erdeha, bu yangında 25 bine yakın dükkan ve evin yangınına belirtmektedir. Ancak herhangi bir kaynak göstermektedir. Bkz. Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstan-

yanmıştır¹⁹. Şehrin "Gâvur İzmir" denilen zengin kesimi bütünüyle yanmıştır²⁰. Yangın tehlikesinin Garp Cephesi Karargâhı'na ulaşması ihtimali üzerine, karargâh'ın Karşıyaka'ya taşınması kararlaştırılmış ve gece yarısına doğru taşınmıştır²¹. Yangın neticesinde yaklaşık 300 bin kişi evsiz kalmış, pek çok ölen ve yaralanan olmuştur²².

İzmir'de yangının kimler tarafından çıkarıldığı konusunda muhtelif görüşler vardır. Ancak o karışık günlerde böyle bir yangının müsebbiblerini tesbit mümkün olamadığı gibi, ileri sürülen iddialar da bazı ihtimallerden ileri gitmemektedir.

Yunan işgali altındaki İzmir'i kurtaran Türklerin bu şehri yakmakla bir şey kazanamayacakları âşîkârdı. Ayrıca yangın, Türk düşmanı fanatik Ermenilerin hâkim olduğu bir bölgede çıkmıştır. Do-

bul 1975, s. 48; Paul Dumont da, Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, İzmir 1978 s. 92 deki değerlendirmeye atfen 25 bin evin harap olduğunu kaydeder. Bkz. Paul Dumont, **Mustafa Kemal**, Ankara 1994, s. 96; Bizce bu rakamlar tahmini olup, abartılmış olmalıdır.

19) **AYZV**, s. 159; Hocaoglu, "A.g.e.", s. 170

20) Erdeha, **A.g.e.**, s. 418

21) **Us**, **A.g.e.**, s. 52; Halide Edip Adıvar Karargâh'ın ateş alır almaz Karşıyaka'ya taşındığını belirtmektedir. Bkz. Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihani**, İstanbul, 1992, s. 246; İsmet İnönü ise sadece "Biz Karargahımızı yangın bölgesinden ayı-rarak karşı tarafa geçtik." demektedir. Bkz. Sabahattin Sellek, **İsmet İnönü, Hatıralar**, C. I, İstanbul 1985, s. 300

22) Paul Dumont, Marjrie Housepian, **Symrna 1992 The Destruction of a City**, London: Faber and Faber 1972, s. 201 ve devamında yangının 200 bin kurban verdiğini, fakat burada mübâlâğalı bir tahmin olduğunu kaydedildiğini ifade ile yine Housepian'ın **A.g.e.** inden naklen Amiral Bristol'un Amerikan Dışişlerine gönderdiği 21 Eylül 1922 tarihli telgrafta 2000 olarak gösterilen rakamın daha uygun görüldüğünü kaydeder. Bkz. Dumont, **A.g.e.**, s. 96

layısıyla, çoğu silâhlı Ermenilerin bulunduğu bir yerde, sayısız eve girip çıkarak yangın çıkarmak Türklerin yapabilecekleri bir iş gibi görünmemektedir²³. Yangının Ermenilerle meskun yerlerde çıkmış olmasından dolayı Türklerin bu yangına kayıtsız kaldıklarını söylemek²⁴ de doğru olmaz. Zira 7 Eylül 1922 de İzmir'e yürümeleri emri verilen Türk kuvvetlerine şehrin yakılmasına mâni olmaları emri verilmiştir²⁵. Böyle bir emir verilmesinin sebebi Yunanlıların Büyük Taarruz'dan sonra ric'at ederken güzergâhlarındaki hemen her yeri yakmış olmaları olsa gerekir. Ayrıca, Greskoviç raporunda, Mevki Kumandanı Kâzım Paşa'dan yangının söndürülmesi konusunda 30 istihkâm efradı verdiğini ve yaranın mahalline gittiklerini ifade etmektedir²⁶.

Konuyla ilgili olarak Türk İstihbarat Dairesi'nin bir tebliği yayınlanmıştır. 28 Ekim 1922 tarihinde Lahey'de çıkan gazetelerde aynen yayınlanan bu tebliğe göre özetle: İzmir yangınının söndürülmesi konusunda Türkler ellerinden gelen herşeyi yapmışlar ve felâketin önüne geçmeğe çalışmışlardır. Yangının büyümesi ise gerekli araç ve gerecin yeterli olmamasından dolayıdır. Afyon'dan İzmir'e kadar yapılan bütün tahribat Türk ordusunun şehirlere ve köylere girmesinden önce vuku bulmuştur. İzmir de ise üç günlük idare ele ancak bu kadar

23) Umar, A.g.e., s. 327

24) Bilge Umar, I. Ordu Kumandanı ve İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa'nın kasıtlı bir ihmal gösterdiğini, Türklerin yangının söndürülmesi için uğraşmadıklarını söylemektedir. Bkz. Umar, "A.g.e.", s. 327

25) Selâhattin Tansel, "Atatürk ve Kurtuluş Savaşı", Ankara, 1965, s. 113

26) EK

başarı elde edilebilmiştir. Ayrıca şehrin tahribinden Türklerin hiç bir menfaati yoktu ve şehirdeki emlakın büyük bir kısmı Türklere aitti. Diğerlerini de muhafaza etmekte büyük menfaatleri vardı. İzmir münhasıran Ermeniler tarafından yakılmıştır²⁷.

Rauf (Orbay) Bey 5 Şubat 1923 günü TBMM'nde yaptığı konuşmada, bazı Avrupa ve Amerika basınında, İzmir'in Türkler tarafından yakıldığı yolunda yayınlar yapıldığını, halbuki, İzmir'in Türk askeri tarafından yakılmadığının Amerikan resmi memurlarının, bir takım tarafsız devletlerin memurlarının sinemaları, muhbirleri ve muhabirlerinin raporlarında belirtildiğini ve Hükümetin de bu konuda neşriyat yaptığını söylemiştir. Rauf Bey, bu konuşmasında, Amerikalıların ve İngilizlerin yanı sıra Türklerin de emlakının yanmış olduğunu ifade etmiştir²⁸.

İzmir'in Türkler tarafından yakıldığı iddiasına George Horton'un hatıratında²⁹ geniş olarak yer ve-

27) AYZV, s.

28) TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Ankara, 1985, s. 1277

29) George Horton, *The Blighet Of Asia*, New York, 1953 (Bu eserin temini ve tercümesinde yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Turan Akkoyun'a teşekkür ederim) Bu eserin son derece ön yargılı yazıldığı, James W. Gerard tarafından yazılan Önsözünden, eserin başındaki "Şehit İzmir" başlığıyla yazılan uzunca şiirden ve baştan sona kadar gerek kullandığı ifadelerden gerekse olayları çarpıtmasından anlaşılmaktadır. Meselâ bir yerinde: "Anadolu'nun kıyı bölgesinden Yunanlıların hangi metotlarla çıkarıldığını daha önce görmüştük. Gelişen ve sürekli büyüyen bu medeniyeti yok eden köy ve çiftlik evlerini yıkan ve üzüm bağlarını kökünden söken katiller ve sürgünler anlatıldı. Denizden kaçmayı başarabilen çok sayıda Yunanlı Mayıs 1919'da Yunan ordusunun karaya çıkmasından sonra mahvedilmiş evlerine döndüler

rilmektedir. G.Horton, eserinin Giriş bölümünde "13 Eylül 1922'de şehir Mustafa Kemal'in ordusu tarafından ateşe verildi. Nüfusunun büyük bir kısmı öldürüldü ve dünya tarihinde eşine az rastlanan bu trajedinin gelişimine şahit oldum." demektedir³⁰. Yangının gerekçesi olarak da, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki Hristiyanları yok etmeğe azm ettiğini göstermekte³¹, sonra da Papaz Charles Dubson'un "Türklerin şehri, Müslüman ve Yahudi olmayanları sürmek için yaktıkları" görüşünde³² ve Chicago Üniversitesi öğretim Üyesi Sir Valentino Chirol'un 1924 yılındaki bir beyanatındaki "Türkler Yunan ordularını parçaladıktan sonra zaferlerinin kanıtı olarak Yunan şehri İzmir'i kül yığınına çevirdiler." görüşüne³³ yer vermektedir. Amerikan Koleji Müdürü Bayan Mills'in Türklerin evlerin içine petrol varilleri taşıdığını ve her seferinde evlerinden alevler çıktığını gördüğü ifadesi de kaydedilmektedir³⁴.

G.Horton'a göre yangınla ilgili asıl gerçekler şunlardır:

1- Ermeni bölgesine giden yollar Türk askerleri tarafından tutulmuştu ve katliam devam ederken kimsenin içeri girmesine müsaade edilmiyordu.

ve yıkılmış mülklerini yeniden imar için işe giriştiler Mustafa Kemal Hristiyanları tamamen yok etmeğe azmetmiştir. Ortaya çıkarılan plan şehrin hırs ve kan dökülmesine teslim edilmesi ki, bu Türklere her zaman zevk vermiş olan bir işti, şehrin yakılması ve Yunanlıların esir alınması idi." demektedir. Bkz. Horton, *A.g.e.s.* 113-114

30) Horton *A.g.e.*, s. 11

31) Horton, *A.g.e.*, s. 114

32) Horton, *A.g.e.*, s. 176

33) Horton, *A.g.e.*, s. 113

34) Horton *A.g.e.*, s. 144

2- İçlerinde bir çok askerin de bulunduğu silahlı Türkler bölgeye girdiler, yağmalayarak, katledeyerek, yok ederek ilerlediler. farklı yerlerde tenekelele petrol ve benzeri yanıcı şeyleri taşıyarak veya paçavraları petrole doyurarak pencerelerden atarak yangın çıkarttılar.

3- Şehrin Avrupa bölümünde kaldırım taşları altına küçük bombalar yerleştirildi; sokaklara petrol serpiştirildi.

4- 9 Eylül 1922'de Ermeni bölgesinde yangın çıkardılar. 8 Eylül akşamı İzmir'de hiç bir Yunan askeri kalmamıştı. Kontrolü ele alan Türkler askeri kontrolle Ermeni bölgelerin şehri yağmalamayı, öldürmeleri ve tecavüzleri sebebiyle şehrin tüm Hıristiyanları dehşet içinde evlerinde saklanıyorlardı. Onlara sokağa iten husus evlerinin yanmasıydı.

5- Güçlü bir rüzgâr Hıristiyan bölgesine doğru estiği zaman Ermeni bölgesinde ateşler yakıldı. Türkler bu faciâları yaşayan Hıristiyanların açılmasına iştirak etmediler. Muhammed'in bölgesi aydınlıktı; sevinçli kutlamalarla şarkı söyleyip dans ediyorlardı.

6- Türk askerleri dar caddeleri petrolle ve çabuk tutuşucu maddelerle ıslatarak alevleri İzmir'in modern Yunan ve Avrupa bölgelerine yönlendirdiler.

7- Amerikan Koleji Başkanı ve Amerikan donanmasından bir çavuş dövüldüler. Amerikan donanmasından bir müfreze de yakıldı³⁵.

Umumiyetle hamâsi duyguların hâkim olduğu bu

35) Horton, A.g.e. s. 114 vd.

iddialar Ek'te sunduğumuz Greskoviç'in raporuyla tezat teşkil etmektedir. Horton'un bu iddialarının tam aksine Asım Us da Yunanlıların planlı bir imha ve tahrip politikası izlediklerini ifade etmektedir³⁶. Horton'un rüzgârın Hıristiyan bölgesine doğru estiği zaman Ermeni bölgesinin ateşlendiği iddiası kanaatimizce kasıtlı bir iddiadır. Zira yangının aynı zamanda Türk mahallelerine sıçramayacağı söylenemeyeceği gibi yangının çıktığı mahallelerde Türklerin de yaşadıklarını ve zarar gördüklerini belirtmemiz gerekir. Horton eserinin bir yerinde Türklerin 8 Eylül akşamı şehre hâkim olarak polis vazifesi gören devriyelerin görünmeye başladığını, bunların iyi davranmış olduklarını, az sayıda Türk subayının şeytanlık ve talan yapanlara karşı koyduklarını, hatta Müslüman olmayan yerlilere yakınlık gösterdikleri konusunda inanılabilir raporların bulunduğunu, ancak kendisinin böyle bir yakınlık görmediğini ifade etmektedir³⁷. Ermeni mahallelerinin abluka altına alınması Horton'un ifade ettiği gibi bir katliam amacı taşımamaktadır. Ermeni mahallelerinin ablukaya alınması tamamen yangının kontrol altına alınması içindir³⁸. Horton, istirdattaki Türk coşkusunu ifade ederken Yunanlıların izmir'i işgal ettikleri günlerdeki Türklerin acı dramından hiç bahsetmez. Kaldı ki istirdatta Türklerin asıl muhatabı Yunan askerleri idi. İşgal süresince Yunan askerlerinin Türk halkına yaptıkları her türlü zulme iştirak eden yerli Rumların bir kısmının tedirdindliği ise suçluluk psiko-

36) Us, A.g.e., s. 60 vd.

37) Horton, A.g.e., s. 129

38) Bunu Mevki Kumandanı Kazım Paşa'dan Greskoviç istemiştir. Bkz. EK

zu ile izah edilebilir. Her şeye rağmen Türk ordusu İzmir'e girdiği zaman kaçmamış veya kaçamamış olan Rumlara bir fenalık yapılmamıştır³⁹.

Chicago Tribün muhabirine 26 Eylül 1922 de verdiği demeçte Mustafa Kemal Paşa'nın söylediği şu sözler istirdatta Türklerin halet-i ruhiyelerini ve bu olaylar karşısındaki durumunu izah etmektedir: "... Görüyorsunuz ki, İzmir'de hiç bir katliâm vâki olmadı. Münferid yağma ve katil vukuatını men etmek gayr-ı kâbildir. Bir ordu dörtyüzelli kilometre yol yürüdüktan sonra şehre girer, bir de geçtiği yerlerde kendi yerlerinin yakıldığını, yağmaya uğradığını, akrabasının öldürüldüğünü gözleriyle görürse böyle bir akeri zapt etmek müşkildir. Mammafih intizamın ihhlâl edilmediğini görüyorsunuz. Bir intikam ve mukâbele-i bi'l-misil fikrinde değiliz"⁴⁰.

Yunanlıların işgalleri süresince ve ric'atleri sırasında Türk halkına yaptıkları mezalim ile köy, kasaba ve şehirleri yakıp yıkmaları, İzmir'in Yunanlılar tarafından yakıldığı kanaatini oluşturmaktadır.

Uzun süre İzmir'de yaşamış olan Forbes adlı bir İngiliz 30 Nisan 1921'de Lord Riddell'e gönderdiği yazılarında: "... Nazilli bölgesinde bugüne dek yapılan kamçılama kurşunlamaya dönüşmüştür. Tüm ülkede bir terör havası esmeye başlamıştır. Yunanistan'dan gelen askerlerin disiplini oldukça zayıftır. Gördükleri her Türkün başıboş bir köpek gibi öldürülmesini görev sayıyorlar. Hiç bir Türk şimdi güven içinde dolaşamıyor ve hatta Osmanlı

39) Fahrettin Atay, "İzmir Faciasının Muhakemesi" **BELLETEN C. XXIII**, Sy. 89 (Ocak 1959), s. 156

40) **Söylev III**, s. 45

Rumları bile Yunan askerlerince tedhişe tabi tutuluyor. Türkler adalet ve iyi yönetim niteliklerinden yoksun Yunanlıların merhametine terk edilemez. Aksi halde olayları ve sürekli savaşa neden olacaktır" demektedir⁴¹.

Dumlupınar'da bozguna uğrayan Yunanlılar İzmir'e doğru ric'at ederlerken yolları üstünde buldukları her şeyi yağma edip yakıyor, Türk halkını kırıp geçiriyorlardı. Eskişehir, Kütahya ve diğer bir çok köy ve kasaba ateşe veriliyordu⁴².

Paul Dumont, "Yunanlılar yolları üzerindeki her şeyi tahrip etme talimatı almıştır. Çılgınca kaçışlarında, demir yolunu tahrip etmek, köprüleri havaya uçurmak, mahsulü talan etmek, şehirleri ve köyleri yakmak ve sivil halkı katletmek için zaman bulacaklardır... Aydın'dan, Manisa'dan, Sultanhisar'dan, Kasaba'dan, Salihli'den, Uşak'tan Alaşehir ve diğer bir çok şehirden geriye ne kalmıştır? Küllerle örtülü tarlaları, kömürleşmiş meyve ağaçları, gövdeleri yerlere yayılmış üzüm bağları.. Batı Anadolu artık harabiyet yığınınından başka bir şey değildir" demektedir, Anadolu'nun diğer şehirleri tamamen yerle bir edilmişken İzmir'in mucize kâbilinden kurtulmuş görüldüğünü, ancak bunun bir gecikme olduğunu ve 13 Eylülde gazetelerin İzmir'in yandığı haberini verdiklerini ilave etmektedir⁴³.

41) Selâhi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Yunan İstilâcılarının Batı Anadolu'da Uyguladığı Siyaset", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu**, Tebliğler (Haz. Tuncer Baykara), İzmir 1994, s. 267

42) Selâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. II, Ankara, 1986, s. 267

43) Dumont, **A.g.e.**, s. 95-96

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, Yunanlıların Bursa'yı boşaltmalarını izlemek için oraya gönderilen Binbaşı H.G.Howel'in 15 Eylül 1922 tarihli gizli raporundan şunları nakl etmektedir: "Mudanya'dan Bursa'ya dek uzanan tüm yol boyunca köyler yanıyordu. Bu köyleri bizzat Yunanlılar ve Rumlar yakıyordu. Bana, bunu, benimle birlikte olan bir Yunan subayı söylemiştir. Yunan askerleri Fransız Konsolosluğu'na ateşe vermişlerdir. Ama yangının farkına varılmış ve fazla zarar yapmadan söndürülmüştür. Aynı zamanda Yunanlılar Bursa'daki köprüleri yıkmış ve bizzat ana kiliselerinin binasını ateşe vermişlerdir. Kilise ve bitişigindeki 40 kadar ev büsbütün yanmıştır. İtalyan Konsolosu Mazzi'nin bana anlattığına göre, kendisi, Yunanlıların 60 yaşlı Türk kadını ve çocuğunu öldürmüş oldukları bir Türk köyünden henüz dönmüştü. Onların bir çoğu öldürülmeden önce ırzlarına geçilmiş, kadınların memeleri kesilmişti. Bu olayları daha sonra Yüzbaşı Koçer de doğrulamıştır⁴⁴.

Atatürk 27 Ocak 1923'de İzmir'de yaptığı konuşmasında istirdatta İzmir'e girdiği günü anlatırken şunları söylemekteydi: "... Belkahve sırtlarından seyrettiğim zaman İzmir'in güzel limanı İtilâf Devletlerinin harp gemileriyle dolu, sokakları henüz düşman ayakları ile çiğneniyor. Top, mitral yöz ve tüfek sadâları işitiliyordu. Bir gün sonra idi ki, bizzat içeriye girdik. Hala şehrin cenup tarafından toplar patlıyor ve zavallı insanlar, buranın iyi insanları düşmanın mutazarrını bulunuyordu. Bu defaki intibahatını hülâsa etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki, hem teessür hem de sürûr ile karışık

44) Sonyel, A.g.m., s. 71

idi. Müteessirim çünkü düşman üç buçuk sene zarfında yaptığı mezâlim ve itisâf ile iktifa etmek istemiyordu. Aynı zamanda program dahilinde bu güzel şehrin en güzel yerlerini yakıyordu. İzmir alevler dumanlar içinde. Bütün halk bu manzara-yı elime karşısında bitaab müteessirdi. Gözlerinde yaşlar vardı. Bin bu teessüre iştirakten men'-i nefis edemezdim.⁴⁵

İzmir'deki İngiliz Başkonsolosu Sir Harry Lamb, Yunan Yüksek Komiseri Sterghiades ile Türk köylerinin yakılıp yıkılması konusunda görüşmüştür. Terghiades, bir yandan bu konu hakkında bilgisi olmadığını söylenmiş, sonra da bu çeşit tahriplerin mutlaka yapılması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Ona göre çekilmekte olan bir ordunun uygun biçimde korunması için bu çeşit olaylar kaçınılmazdı⁴⁶. Lamb, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 6 Eylül 1922 tarihinde gönderdiği yazısında da: "Yunanlılar hala geri çekiliyor ve yolları üzerindeki her şeyi yakıyorlar"; 7 Eylül 1922 tarihinde de Yunan Yüksek Komiseriyle görüştüğünü ve örgütsüz kalan Yunan askerlerinin şehirde yangın çıkarmaları ihtimalinin olduğunu söylediğini bildiriyordu⁴⁷. Biraz daha geri gidersek, Mart 1922'de Sir Harry Lamb, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'a şu kanaatlerini bildiriyordu: "Yunanlılar burayı terk etmek zorunda olduklarını anlamışlardır ve terk ederken de arkalarında bir çöl bırakmaya karar vermişlerdir. Bundan kimin zarar göreceği umurlarında bile değildir. Zaman ve araç varsa ellerine geçirecekleri her şeyi Yunani-

45) Söylev II, s. 77-78

46) Sonyel, A.g.m., s. 70

47) Aynı yer

stan'a taşıyacaklardır. Türkler yağma edilecek, yurtları ve evleri yakılacaktır. Yabancıların neleri varsa hepsi alınacak ve kendi başlarının çaresine bakmak üzere terk edileceklerdir"⁴⁸.

6 Eylül 1922'de Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan Konsolosları Yunan Harbiye Bakanı Theodokis'ten telgrafla, İzmir'in yakılmaması ve talan edilmemesi için garanti istemişler, Theodokis ise her hangi bir garanti veremeyeceğini bildirmiştir⁴⁹. Theodokis'in herhangi bir garanti verememesi tabiidir. Bu, Yunanlıların beklenildiği gibi İzmir'i yakacakları anlamına da gelmez. Ancak burada Müttefik konsolosların daha 6 Eylül'de böyle bir teminat istemeleri dikkate şaayandır.

İzmir yangınının Yunanlılarca çıkarılmış olabileceği kanaatinin, Yunanlıların şehirde kalmak isteyen Hıristiyan halkı beraberlerinde götürmek için şehri yakıp tahrip edeceklerini söylemiş olmalarından⁵⁰ da kaynaklandığını söylemek mümkündür.

İngiltere'nin İzmir'deki Yardımcı Konsolosu Mr. Hole'un Türk ordusunun İzmir'e girdiği günleri an-

48) Aynı yer

49) Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. IV, İstanbul, 1991 s. 197; İngiliz, Fransız ve İtalyan Komutanlar 10 Eylül 1922'de Yunan Generali Sumelas'a Bursa'nın yakılmasından sakınılmasını ihtar ettiler. Bkz. Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Ankara 1989, s. 193

50) Greskoviç raporunda, taarruz başladığı zaman Yunan subaylarının ve efradının "İzmir'i Türklere bırakmaya mecbur kalacak olursak yakacağız, yıkacağız sözlerini her yerde söylediklerini, bu sebeple yangının kasten çıkarıldığı kanaatini taşıdığını ifade etmektedir. Bkz. EK

latan raporunda, "Boşaltma çok hızlı yapıldı ve Yunan askerleri şehre gelir gelmez gemilere doldurulup yollandılar. Gelince büyük zarar ziyan vereceklerinden korkulmuştu. Ama öyle üzgün ve bitkindiler ki, Onların tek arzuları kaçıp uzaklaşabilmektir" görüşüne⁵¹ dayanarak Yunan askerlerinin artık İzmir'e ulaştıkları sırada halet-i ruhiyelerinin İzmir'i yakmayı düşünemeyecek bir durumda olduğu da söylenebilir. Ancak Yunan askerlerinin işgalleri süresince yaptıkları kötülüklerde bir kısım yerli Rumun da yer aldığını söylememiz gerekir. Bundan dolayı İzmir yangınında Rumların da bulundukları akla gelmektedir. Bir çok belgede ve eserde Yunanlılar tabiri genel olarak kullanılmakta, Rumlar ayrıca zikredilmemektedir. Esasen yerli Rumların yanı sıra Ermeniler de devlet aleyhinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa bir telgrafında Ermenilerle Rumların casusluk ve her çeşit ihanetle gibi memleketin savunmasını zayıflatacak hareketlerden geri durmamış olduklarını belirtmektedir⁵². Asım Us da, silahlar ve bombalarla mücehhez Rum ve Ermenilerin, bütün meşguliyetlerinin Türkler üzerinde zulüm ve işkencenin her çeşidini tatbik etmek ve soygunculuk etmek olduğunu söylemektedir⁵³. Ermenilerin de bu hareketlerinden dolayı Rumlarla birlikte Batı Anadolu'da kısmi bir tehciire tabi tutulmaları gerekmiştir⁵⁴.

51) Umar, A.g.e., s. 301-301 Dipnot

52) Nuri Köstüklü, "Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V, Sy. 15, (Temmuz 1989), s. 682

53) Us, A.g.e., s. 65-66

54) Köstüklü, A.g.m., s. 679 vd.

İzmir yangınının Ermeniler tarafından çıkarıldığı genel bir kanaattir⁵⁵. Türklere göre yangın, Yunanlılar ve kiliselerine patlayıcı madde doldurmuş oldukları doğrulanan Ermeniler tarafından çıkarılmıştır⁵⁶. Evleri yanmış olan yabancılar yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığını söylemişlerdir. Rumlar ve Ermeniler ise yangının Türkler tarafından çıkarıldığını ileri sürmüşlerdir⁵⁷.

27 Ekim 1922 tarihli resmi tebliğde, "... Türk ordusu işgalin üçüncü gününe kadar emniyeti tam olarak sağlamıştır. bu sırada Torkum'un⁵⁸ emrindeki Ermenilerin kiliselerden birine sığınarak silâh kullanmak hazırlığına giriştikleri öğrenildi. O zaman Türk askerleri kiliseye hücum ettiler. Kurtuluş çaresi göremeyen Ermeniler kiliseyi ateşe verdiler. Bu da kararlaştırılmış bir işaret oldu. Çünkü Türkler aynı anda yakındaki diğer Ermeni mahalleleri hallerinin bir çok yerinden patlamalar ve yangınlar başladığını gördüler... İzmir yangını Ermeniler çıkardılar" denilmektedir⁵⁹.

Bazı Ermenilerin istirdattan önce "İzmir'in

55) Nail Morali, *Mütâreke İzmir, Önceleri ve Sonraları*, İstanbul 1976, s. 164.

56) Dumont, *A.g.e.*, s. 96

57) Tansel *A.g.e.*, IV, s. 190

58) Ermeni Generali Torkum Yunan Komiseri Sterghiades'e müracaat ederek gönüllü toplama konusunda anlaşılmışlardır. Bkz. Us, *A.g.e.*, s. 67; Anadolu'nun muhtelif yerlerinde faaliyet gösteren Torkum çeteleri Türkleri bir hayli meşgul etmişlerdir. Rauf Bey, 5 Şubat 1922'de TBMM'nde, Torkum çetelerinin Batı Trakya'da halkı katlettiklerinin haber alındığını, ancak Torkum çetelerinin Batı Trakya'da bulunduklarına dair mevsuk haber bulunmadığını söylemiştir. Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Ankara 1985, s. 1277

59) *AYZV*, s. 254-255; Hocaoglu, *A.g.e.*, s. 181-182

Türklere teslim etmeyeceğiz" yolunda söyledikleri sözler⁶⁰ ile istirdattan önce Türk halkına yaptıkları zulümler⁶¹ ve yangının Ermeni mahallesinden çıkmış olması ile yangın sırasında bazı Ermenilerin menfi davranışları yangının kasıtlı olarak Ermeniler tarafından çıkarıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce resmî belgelere dayanarak kaleme alınmış olan **Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti**, Ankara 1338 adlı kitapta, İzmir yangını konusunda EK'te verdiğimiz İzmir İtgortaları İtfaiye Kumandanı Greskoviç'in raporunun yanısıra resmî tebliğler, basında çıkan bazı yazılar ve bazı ifadeler yer verilmiştir. bu kitapta verilen bilgilere göre:

1- Ermeni Mahallesinin muhtelif yerlerinde bir-biri arkasından Ermeni evlerinden ayrı ayrı ateş çıktığı görülmüştür.

2- Ateş çıkan evlerden silâhlı Ermeniler çıkmıştır.

3- Bulvar üzerindeki tahta barakalara bitişiğindeki Ermeni evlerinden yağlı paçavralar atılmıştır.

4- Aya Dokla'da bir Ermeninin çıktığı eve kendi eliyle ateş verdiği görülmüştür.

5- Ermeni evlerinin çoğunda ateşin yayılmasına yarayacak yün ve pamuk yığınlarına rastlanmıştır.

6- İtfaiyenin çalışmasına engellemek için bir

60) AYZV, s. 160; Hocaoglu, A.g.e, s. 174

61) Mesela, Rum ve Ermenilerden müteşekkil bir çete, Menemen'in Yanya Köyü'nde, halkı camiye doldurup bir köylüyü öldürmüşler, köylülerden 4000 lira gasp etmişlerdir. Bkz. AYZV, s. 174

çok Ermeni itfaiye birliklerinin üzerine ateş açmışlardır⁶².

Aynı kitapta İtfaiye Teşkilâtı'nda görevli bazı kişilerin yangının Ermenilerce çıkarılmış olduğu yolundaki ifadeleri⁶³ ve ifadelere göre, yangının Adalka semtinde, Elvan sokağındaki bir rilmekte ve ifadelere göre yangının Adalka Semtinde, Elvan Sokağındaki bir evde çıkmış olduğu, yangın çıktıktan sonra bu evden çıkan bir Ermeninin yakalandığı, bu şahsın Bedros adında bir Ermeni olduğu ve evi kasıtlı yaktığını itiraf ettiği belirtilmektedir⁶⁴.

Yine bu kitapta İzmir yangının Yunanlılarla Ermeniler tarafından çıkarıldığı görüşlerine ve ifadelerine yer verilmektedir:

İzmir Katedrali Şanuvanı Don Polikarp, Piyade Yüzbaşısı Kamil Bey'e mektubunda, İzmir yangınının Yunanlılarla Ermenilerin çıkardığını ifade etmiştir. Ona göre, yangın çıktığı gün Edgar Kine Gemisi'nde bulunan Fransız Amirali Dumenil (Dusmenil)⁶⁵ ve Kurmay Heyeti İzmir yangınına Yunanlılar ve Ermenilerin çıkartıklarına inandıklarını söylemişlerdir. Aynı gün Jandark Gemisi'nin Amirali Leve Surd da İtalyan Albayı Edvar De Jiyardano da bunu tastik etmişlerdir. Bir İtalyan Subayı da türklerin İzmir'e girmesinden 20 gün önce Yunanlıların petrol satın alarak polis bölgelerine dağıttıklarını söylemiştir. Latin Katolik Başpiskoposu ve

62) AYZV, s. 160-161; Hocaoglu, A.g.e., s. 174

63) İfadeler için bkz. AYZV, s. 161 vd.

64) AYZV, s. 165 vd. Hocaoglu, A.g.e., s. 176-177

65) Dusmenil, yangını söndürmeye çalışan Fransız askerlerinin üzerlerine Rumlar tarafından ateş edildiğini söylemiştir. Bkz. AYZV, s. 163

maiyeti de Katolik cemaatinden aldıkları bilgiye dayanarak yangını Ermenilerle Yunanlıların çıkardıklarını doğrulamıştır⁶⁶.

Sen Jozef Kilesisi'ne sığınanlardan Arsen adında bir Ermeni Kilisede bulunan diğer Ermenilerin İzmir'deki Boyacıyan Ermeni Okulu Müdürü Boyacıyan ile Agopyan'ın idare ettiği bir komitenin İzmir yangınına çıkardığını ve Yunanlıların Manisa Hapishânesinden şehirleri yakmak ve Müslümanlara diledikleri zulümleri yapmak için serbest bıraktıkları Aram Kayzer'in de bu örgütte bulunduğunu söylemiştir⁶⁷.

15-16 Eylül 1922 tarihli resmî tebliğde, İzmir yangınının Ermeni ve Rum teşkilâtları tarafından çıkarılmış olduğunun tahakkuk ettiği belirtilmektedir. Aynı tebliğde bir çok şahsın suçüstü yakalandığı da ifade edilmiştir⁶⁸.

İzmir yangınının bütün gazetelerde ilk haber olarak yer aldığı Fransa'da daha ziyade bir Yunan-Ermeni komplosu üzerinde durulmuştur. İngilizler ise Türkleri sorumlu tutmak istemişlerdir⁶⁹.

15 Eylül 1922'de İngiliz Başkonsolosu Sir Har-lamb Dışişleri Bakanlığı'na, durumun daha çok karıştığını, şehrin Müslüman mahallesi dışında aşağı yukarı tamamının yandığını bildiriyordu⁷⁰.

18 Eylül 1922'de İngiliz Akdeniz Başkomutanı, Deniz Bakanı'na sadece şehirde yangını gördüğünü

66) AYZV, s. 258-259; Hocaoglu, A.g.e., s. 182-183

67) AYZV, s. 161; Hocaoglu, A.g.e., s. 174-175

68) AYZV, s. 162

69) Dumont, A.g.e., s. 96

70) Bilâl Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938), C. IV, s. 414

bildirmiştir⁷¹.

İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiseri Rumbold da Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 22 Eylül 1922 tarihli telgrafında, İzmir'in yanmasının Mustafa Kemal Paşa'yı çok etkilediğini, fakat diğer Türklerin bunun savaşın tabii bir neticesi ve bir savaş kazası olarak gördüklerini, Fransız Yüksek Komiseri'nin İzmir'in yakılmasında Türklerin sorumlu tutan raporlara inanmadığını belirtiyor ve kendi bilgilerinin ise bunun tersi olduğunu ifade ediyordu⁷². Bu rapordan Rumbold'un İzmir'in yakılmasından Türklerin sorumlu olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır.

İngilizlerin yangından Türkleri sorumlu tutmak istemelerinin asıl sebebi meselenin Türkler aleyhinde siyasi malzeme yapılmak istemesi olsa gerektir. Zira, 16 Eylül 1922'de İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon Rumbold'a gizli ve çok acele bir telgraf gönderiyor ve İzmir'de Türklerin zulüm yaptıkları doğrulanırsa bunun işlerine yarayacağını" bildiriyordu⁷³.

Büyük taarruzdan sonra ric'at eden Yunanlıların güzergahlarındaki tahribattan sonra, İzmir'de de benzer bir durumla karşılaşılabilceği konusundaki İngilizlerin görüşlerini yukarıda vermiştik. Her şeye rağmen Türklerin suçlu görülmek istenmesi, İngilizlerin savaş süresince takip ettikleri politikanın bir devamı olsa gerektir. Zira, İzmir'in işgalinden önce Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki Rumlara Türklerce zulüm yapıldığı iddiaları İngilizler tarafından destek görmüş, hatta Yunan işgali

71) Şimşir, A.g.e., s. 437

72) Şimşir, A.g.e., s. 493

73) Şimşir, A.g.e., s. 419

için bir gerekçe olarak ileri sürümüştür. İşgalden kısa bir süre sonra Yunanlılar ve Yerli Rumların Türklere yaptıkları insanlık dışı davranışlar Müttefiklerarası bir Tahkik Heyeti'nin bölgede incelemelerde bulunmasını icap ettirmiş; Heyet'in incelemeleri sonunda Paris Barış Konferansı'na sunduğu ve Yunanlıları sorumlu tutan raporuna rağmen İngilizler Yunanlılara destek vermeye devam etmişlerdir. Yukarıda basettiğimiz Lord Curzon'un telgrafında İzmir yangınından bahsedilmemekle birlikte yangın Türkler tarafından çıkarılmış olursa, bu Türklerin zulüm yaptıkları anlamına gelecekti.

Ayrıca Yukarıda bahsettiğimiz Sir Harry Lamb'ın Dışişleri'ne telgrafında şehrin Müslüman mahallesi dışında aşağı yukarı tamamının yandığını ifade etmesi,, G.Horton'un "Türkler izmir'i ne zaman inşa edecekler? sorusu sık sık sorulmaktadır. Halbuki bu yanlıştır. Çünkü Türk İzmir'i yakılmamıştır" ifadesi⁷⁴ ile bir paralellik göstermektedir.

Yangının müsebbibi hangi taraf olursa olsun, müttefikler gerek yangının önlenmesi, gerekse yangından sonra cereyan eden olaylar karşısında sessiz ve ilgisiz kalmışlardır⁷⁵. Bunda şehirdeki İngiliz ve Fransız yetkililerin önce kendi toplumlarının selametini sağlamak düşüncesi⁷⁶ de etkili olmuştur.

74) Horton, A.g.e., s. 110

75) Yangının en şiddetli anında Fransız ve İngiliz denizcileri kaçışan insanların çığlıklarını duymamak için gramofonlarını bağırta bağırta çalmaktaydılar. Bkz. Dumont, A.g.e., s. 96

76) İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiseri Sir Rumbold 12 Eylül 1922 tarihinde Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a yazısında, "Bizim ilk kaygımız İngiliz toplumunu korumaktı" demektedir. Bkz. Şimşir, A.g.e., s. 400

- EK -

İZMİR SİGORTALARI İTFAYİ KUMANDANI MÖSYÖ GRESKOVIÇ'İN İZMİR BÜYÜK YANGINI HAKKINDAKİ RAPORUDUR

Son harikât-ı taarruziye başladığı zaman zâbitan ve efradın ağzından "İzmir'i Türklere bırakmağa mecbur kalacak olur isek yakacağız, yıkacağız" tabirleri çıkıyor idi ve her yerde söylüyorlardı. 8 Eylül sene 38 günü saat 6 sonrada iki Yunan aske rinin Hacı İstan Mahallesi'nde Çavuş sokağı'nda iki numrolu hanenin karşısında bulunan ve İngiliz teb'asından olan "Mösyö Fulburc"un hanesinin penceresinden içeri attıklarını gördüm. Tabii kendimin selâmeti için askere bir şey söylemedim. Fakat, kibrit sönünceye kadar nezâret ettim ve hane sahibini telâşa düşürmemek için haber vermedim. 9 Eylül sene 38 cumartesi günü saat 2 sonrada Türkiye ordusunun süvari kıtaatı İzmir Kasabası'na girdikten sonra hiç bir vukuat zuhur etmediğini gördüm. 10 Eylül sene 38 Pazar günü İngiliz Beglik Vapurunun bir çavuş ile sekiz İngiliz neferi yangın kulesine kadar geldiler; kuleye çıktılar ve vapur ile kuleden flâma ile muhabere ettiler. Muhabereleri ertesi güne kadar devam etti. 11 Eylül sene 38 tarihinde İngiliz Çavuşu elinde bir kâğıt ile bana geldi ve dedi ki, Gemi Kumandanıyla olan muhaberemiz bundan ibarettir: "Bu akşam Karantina'daki Türk hastanesini yakacaklardır" Ertesi günü 12 Eylül sene 38 sabahı Buca Mahallesi'nde mukim İtfaiye Komisyon Kâtibi Mösyö (Zakmisir) gece yarısı Buca'ya iki tren geldiğini ve bütün İngiliz ailelerinin serian İzmir'e nakl ve gemiye irkâb olunduklarını söyledi. Anladım ki, İzmir'in başına tarifi gayr-ı kâbil büyük bir felâket gelecektir ve Yunan efradının

söyledikleri çıkacaktır. 11-12 Eylül sene 38 tarihinde itfaiye efradı yangın kulesinde nöbet beklerken Ermeni kilisesinde ve diğer yüksek mevki-lerde kiremitlerden Ermenilerin faaliyetlerini dü-
bün ile gördüler ve bana söylediler. Aynın zamanda itfaiyeden bir kaç Ermeni Kilisesi'nin çan kulesi-
nin sâbıkan taht-ı karara alınmış olan parolalı mu-
habereler olduğunu gördüler.

10-12 Eylül sene 38'e kadar geçen üç gün zar-
fında Ermeni Mahallesi'nden Tepecik Mahallesi'ne
kadar çıkan yangınların adedi ve bu yangınlarda
müşâhede ettiğim ahval itfaiyenin 30 senelik ista-
tistik cetvelinde görülmemiştir.

11-12 Eylül sene 38 nısfü'l-leyleden bir saat son-
ra Ermeni Mahallesi'nden yangın çıktığını haber
verdiler. İtfaiye efradı yangına hareket ederken ve
Rum Hastanesini geçerken 120-150 kadar çoluk
çocuk ve kadın sürüsü acı acı bağıryorlardı. Ne ba-
ğırıyorsunuz diye sordum: "Ermeniler bizi yaktılar
Sayıs Hanı içerisinde oturuyoruz." dediler. Bunlar
Rum idiler. Hana mücavir Ermeni hastanesindeki
duvardan Ermenilerin bir delik açtıklarını ve de-
likten çokca gaz dökerek evi ateşlediklerini söy-
lediler. Bunları sabaha kadar çıkmaz sokak
içerisinde muhafaza ettim ve sabahleyin devriyeye
teslim ettim.

13 Eylül sene 38 saat 10.30 evvelde Ermeni Ma-
hallesi'nden ateş zuhur ettiği haberini verdiler. İt-
faiye ile birlikte giderken Ermeni Kilisesinden 50
metre mesafede bir Ermeni hanesinin yandığını
gördüm. Hanenin alt katında şiddetli ve sadmetli
ateş çıkıyordu. Mecburi biraz geri gittim. O tarafa
sirayet etmemesi için söndürmeğe uğraşırken Er-
meni Kilisesi'nden yangın olduğunu haber verdiler.

Efrad ile Kilise'ye gittim. Kilisenin bahçe kapısından girmek imkan haricinde idi. Yalnız küçük bir bina civarında bahçede ikiyüz kadar bağlı eşya bal-yasıyla paçavralar bir yere toplanmış ve üzerine ikiyüz tüfenk ve külliyetli cephane konmuş idi. Ateş de bunlar arasından çıkıyor idi. Aynı zamanda ateş gerisinden devamlı infilâk işitiliyor idi. Söndürmeğe çalıştık. Biz Kilisede iken Ermeni Mahallesi'nde Basmahane karşısında yangın olduğunu haber verdiler. İtfaiye efradıyla beraber koştum ve bir Ermeni hanesinden ateş çıktığını gördüm. Ateşin itfasına çalışırken Soğuk çeşme'de yangın olduğunu haber verdiler. İki itfaiye neferiyle gittim; ateşi söndürdüm. Tekrar Basmahane'deki yanan haneye gittim. Ateş için bir takım sürekli infilâklar vardı ve ateş gittikçe kesb-i şiddet ediyordu. Bu esnada Ermeni Kilisesi'nin yandığını haber verdiler. Bir takım itfaiye efradıyla gidip suile söndürmeğe çalışır iken 300 metre uzakta ve arka sokaklardaki dirsekte bir hanenin yandığını haber verdiler. Ateşleri söndürmeğe uğraşırken etrafa baktım ve bir haneden değil Ermeni Mahallesi'nin her yerinden ateş çıktığını ve herhalde 25 mahalde ateş mevcut olduğunu gördüm. Biz ateş içerisinde kaldık. ve aynı zamanda her taraftan bana kurşun sıktılar ve ateş ile abluka olduğumuzu görünce bi'lmeceburiye daha geriye çekilerek arkamızı ateş almayan mahallere ve-rerek ateşin daha gerilere sırayet ememesi için uğ-raşıyorduk. Bu esnada yangının daha gerilerden çıktığını ve bütün Ermeni Mahallesi'nin yandığını haber verdiler. Aynı zamanda ateşler içerisinde devamlı infilâk sadaları işitiliyor idi. O zaman bu ateşleri su ile söndürmenin imkân hâricinde olduğunu anladım ve derhal Mevkı Kumandanı Kâzım Paşa'ya gittim; vaziyet-

ti anlattım ve herhalde mevâd-ı-infilâkiye ile sağlam ve yakın binaların hedmedilmesini ve Ermeni Mahallelerinin abluka atına alın-masını istirham ettim. Mevki Kumandanı bir çavuş kumandasında otuz kadar istihkâm efradı verdi ve kamyon ile yangın mahalline gittik. Daha geriden mücâvir yanmayan Ayadimitri Mahallesi hanelerinin hadmi için çalıştık. Mamafih, duvarların zayıf olması yüzünden dinamitler yalnız delik açıyor idi; duvarlar hedm edilemiyor idi. Ateşlerin devam ve kesretinden hortumlar bozuldu ve yandı. Tulumbarlar gayr-ı kâbil-i isti'mâl bir hale geldiği halde ateşin itfasına çalışmakta iken Peştemalcılarbaşı'nda ateş çıktığı haberini verdiler. Ateş Kasaba'nın her tarafını sardı. Rüzgâr devam etmesinden yangın kesb-i şiddet ediyordu. Ben ise mecburi olarak itfaiyenin malzeme ve efradını ateş içinden çıkardım. Birkaç takım teşkil edip ateş olmayan mahallelerden ve daha gerilerden iş yapmağa uğraştım. Halbuki, ben bu işin kasten yapıldığına kanaatim dolayısıyla 11 Eylül sene 38 tarihinde İtfaiye Komisyonu Reisi Mösyö Bon'a gittim. Vakiyle Yunan zâbitan ve efradının gevezelik ettiği hatırıma geldikçe bunun hakiki bir tertip ve kast olduğuna ve bütün İzmir 'Kasabası'nı kül haline getirmeğe karar verdiklerine ve bütün mevcudiyetlerini sarf ve isti'mal edeceklerine kanaat-i tâmmem hâsıl olmuşum. Bu kanaatimi kendisine anlattım. Beni serbest bıraktıklarını ve İzmir'i bu büyük felâketten kurtarmak için malzeme, efrad ve hayvanat ve ne lâzım ise tedârik edilmesine müsaade edilmesini istirham ettim. Mösyö Bon İtfaiye Meclisi'ni toladı. Ben Meclis huzurunda vaziyeti tamamiyle anlattım. Meclis teklifâtımı aynen kabul ve bana motorlu tulumbarın gümrük karşısında dai-

ma intizarda kalmasını emretti. Ben ise makineyi denize atarlar ve yakineyi kaybederiz ihtimaliyle bu teklifi kabul etmedim. İki gün zarfında ne mümkün ise İzmir'den tedarik ve icap eden teşkilatı ifa ettim ve bütün mevcutiyetimle İzmir'in yangından kurtulmasına gayret ettim. Mamafih, yangının ikinci günü söndürmeğe uğraşırken bana daha kurşun sıktılar. Atılan mermilerin bana değil yangın tülumbalarına isabet edip bunları delik deşik ettikleri maruziyetle işbu rapor bit'tanzim takdim kılınır.

İzmir Sigortaları İtfaiye
Kumandanı Greskoviç